

Leyla Fərhad qızı Tağızadə

UOT: 338.43; JEL: Q13

Aqrar sənayenin dünya bazarına integrasiyasında beynəlxalq nəqliyyat dəhlizlərinin rolu

Xülasə

Məqalədə ölkənin iqtisadi inkişafında aqrar sektorun rolu izah edilmişdir. Müəllif aqrar sektorda və aqrar sənaye sahəsində nəqliyyat xidmətlərinin inkişaf imkanlarını araşdırmışdır. Şərq-Qərb və Şimal-Cənub nəqliyyat dəhlizlərinin milli iqtisadiyyatda aqrar sektorun inkişafına təsirləri nəzərdən keçirilmişdir. Məqalədə bu nəqliyyat dəhlizlərinin yaratdığı imkanlardan istifadə edərək dünya bazarına çıxış məsələləri də tədqiq olunur. Və aqrar sektorun və aqrar sənayenin inkişafında nəqliyyat dəhlizlərindən daha səmərəli istifadə edilməsi məqsədilə müvafiq avtobazaların yaradılmasını təklif edir.

Açar sözlər: aqrar sektor, aqrar sənaye, beynəlxalq nəqliyyat dəhlizləri, integrasiya, dünya bazarı

Giriş

Müasir dövrdə xarici bazarlara çıxış, qlobal iqtisadi məkanda əlverişli mövqe tutmaq, rəqabət qabiliyyətli milli istehsala sahib olmaq və s. kimi məsələlər hər bir milli dövlətin qarşısında dayanan başlıca məsələlərə çevrilmişdir. O cümlədən, qloballaşma və integrasiya proseslərinin sürətlənməsi ilə xarici bazarlara çıxış artıq nəinki bütövlükdə milli iqtisadiyyatların, eləcə də ayrı-ayrı iqtisadi sahələrin də strateji hədəflərinə daxil olmuşdur. Təbii ki, bütün bu proseslər istər milli, istər regional, istərsə də dünyəvi baxımdan olduqca mühüm əhəmiyyət kəsb edən aqrar sektorda təsirsiz ötüşə bilməz. Başqa sözlə desək, müasir dövrdə rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsal etmək, istehlak bazarlarına əlverişli çıxış imkanı qazanmaq, xarici bazarlara sürətli və səmərəli integrasiya olunmaq aqrar sektorun da qarşısında dayanan başlıca vəzifələrdən biridir. Bütün bunlarla yanaşı, əksər hallarda aqrar sahə məhsullarının xammal kimi satışı deyil, emal olunmuş şəkildə satışı daha səmərəli olur. Bu baxımdan da, ayrı-ayrı ölkələr aqrar-sənaye məhsullarının xarici bazarlara çıxarılmasında, aqrar-sənayenin qlobal məkana integrasiyasında daha maraqlı olurlar. Təbii ki, sürətlə qlobal məkana integrasiya olunan Azərbaycan Respublikasında da aqrar-sənaye sahəsinin dünya bazarına çıxışı olduqca mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Başqa sözlə desək, ölkəmizdə aqrar-sənaye məhsullarının xarici bazarlara çıxışı, bu sahənin dünya iqtisadiyyatına intensiv və səmərəli integrasiyası qarşıda dayanan əsas hədəflərdən biri olmalıdır. Bu istiqamətdə müvafiq araşdırmalar aparmaq, aqrar-sənaye məhsullarının xarici bazarlara çıxış imkanlarını artırmaq, ümumilikdə bu sahənin rəqabət qabiliyyətini yüksəltməklə dünya iqtisadiyyatına integrasiyasını təmin etmək müasir dövrümüzdə mühüm əhəmiyyətə malikdir və xüsusi aktualıq kəsb edir.

Aqrar sənayenin integrasiyasının sürətləndirilməsində beynəlxalq təcrübə

Aparılan tədqiqatlar və dünya təcrübəsi sübut edir ki, kənd təsərrüfatı istehsalında müqayisəli və cari üstünlüklərdən istifadə edilməsi daha əhəmiyyətlidir. Belə ki, ölkələrin malik olduğu cari və müqayisəli üstünlüklərin inkişaf səviyyəsindən asılı olaraq hansı xüsusiyyətlərə malik olmasını aydınlaşdırmağa imkan verir. Təcrübə göstərir ki, müasir dövrdə müqayisəli üstünlüklər tədricən texnologiya tutumlu istehsalın səviyyəsi ilə müəyyənləşdirilir. Ona görə də ixracın strukturunda emaledici sahənin, əsasən də elm və kapital tutumlu məhsulların payının artırılması məqsədəuyğun hesab edilir. Eyni zamanda,

təbii ehtiyatların ixracından əldə edilən vəsaitləri isə tədricən müasir texnologiyalar əsasında fəaliyyət göstərən yeni emal sahələrinin yaradılması və inkişaf etdirilməsi istiqamətinə yönəldilməsi məqsəduyğun olardı. Tarixi təcrübədən bir reallıq da məlumdur ki, kənd təsərrüfatını müasirləşdirmədən və bu sahədə məhsuldarlığın artımına nail olmadan ölkənin sənayeləşməsi qeyri-mümkündür [2; 6].

Ayındır ki, ölkənin təbii xammal sahələri, o cümlədən də aqrar sektor üzrə müqayisəli üstünlüklərinin müəyyənləşdirilməsi və bu üstünlüklərdən səmərəli şəkildə istifadə olunması, hələ ölkənin beynəlxalq əmək bölgüsündə müqayisəli üstünlüklərinin yalnız bu sahəyə əsaslanması demək deyildir. Sadəcə olaraq keçid iqtisadiyyatlı ölkələrin hər bir istehsal və ya xidmət sahəsi üzrə malik olduğu müqayisəli üstünlüklərin müəyyənləşdirilməsi bu ölkələr üçün çox vacibdir. Bu da ondan irəli gəlir ki, yeni müstəqil dövlətlər, o cümlədən Azərbaycan uzun müddət qapalı iqtisadi sistemin tərkibində olmaqla təbii iqtisadi proseslərin, o cümlədən beynəlxalq əmək bölgüsünün obyektiv təsirindən kənarda qalmışdır. Ona görə də ölkədə beynəlxalq əmək bölgüsünün təsiri altında və malik olduğu müqayisəli üstünlüklər əsasında deyil, keçmiş ittifaqın “Vahid xalq təsərrüfatı” tələbləri əsasında bir inkişaf formalaşmışdır. Məhz, bu səbəbdən də Azərbaycan Respublikasında iqtisadiyyatın bütün sahələri üzrə beynəlxalq əmək bölgüsündə malik olduğu müqayisəli üstünlüklərin müəyyənləşdirilməsi çox vacibdir [2; 7; 8].

Təcrübədən aydın olur ki, aqrar sahənin, malik olduğu müqayisəli üstünlüklər əsasında, təkmil strukturun formalaşdırılması və bu əsasda da dünya aqrar bazarına səmərəli şəkildə integrasiyanın təmin edilməsi geniş əhatəli bir prosesdir. Bunun üçün, ilk növbədə, ölkənin malik olduğu müqayisəli üstünlüklərdən səmərəli istifadə edilməsi, bütövlükdə iqtisadi sistemin və onun ayrı-ayrı sahələrinin rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksəldilməsi, beləliklə də istehsal edilən məhsulların müasir tələbatə və rəqabət mübarizəsinə uyğunluğunu təmin etmək zəruridir. Kənd təsərrüfatının müqayisəli üstünlüklərə əsaslanaraq, dünya aqrar bazarına səmərəli və sürətli integrasiya olunması üçün zəruri şərtlərdən biri də, bu məqsədlə həyata keçirilən aqrar siyasətin beynəlxalq səviyyədə qəbul edilmiş prinsip və qaydalara uyğunlaşdırılmasıdır [2; 6; 8]. Aqrar sektorun dövlət tənzimlənməsi ilə bağlı əldə edilmiş beynəlxalq razılaşmalarda nəzərdə tutulur ki, aqrar sektorun davamlı inkişafı üçün bu sektora digər sektorlarla müqayisədə daha çox dövlət dəstəyinin göstərilməsi zəruridir, amma bu dəstəkləyici tədbirlər ümumilikdə iqtisadi sistemin liberallaşdırılmasına mane olmamalı, eyni zamanda, kompleks xarakter daşmalıdır. Yəni məhsul istehsalı ilə yanaşı, onun səmərəli şəkildə reallaşdırılması da nəzərə alınmalıdır. Xüsusilə, burada mövcud nəqliyyat dəhlizlərinin yaratdığı münbit şəraitdən yararlanmaq çox vacibdir və səmərəli olar.

Aqrar məhsulların dünya bazarına çıxışına təsir edən amillər

Azərbaycan Respublikası müstəqillik qazandıqdan sonra bazar iqtisadiyyatına keçidi özünün strateji yolu kimi seçmişdir. Bunun nəticəsində də, müstəqilliyin ilk illərindən etibarən ölkədə keyfiyyətə yeni - bazar iqtisadiyyatı tələblərindən irəli gələn istehsal münasibətləri formalaşmağa başlamışdır. Bu isə öz növbəsində xüsusi mülkiyyətin, eləcə də sahibkarlığa əsaslanan istehsal və idarəçilik münasibətlərinin inkişafına təkan vermişdir. Nəzərə alsaq ki, aqrar sektorun inkişafı həm sənayenin inkişafına ciddi təkan verir, həm də ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsində mühüm rol oynayır, onda bu sahənin inkişaf etdirilməsinin zəruriliyi aydın olar. Digər tərəfdən, ayındır ki, Azərbaycan əhalisinin 50%-ə yaxını regionlarda yaşayır ki, bu regionlar da kənd təsərrüfatının inkişafı üçün zəngin potensiala malikdir. Ona görə də aqrar sektor həm əsas fəaliyyət sahəsi kimi məşğulluğun təmin edilməsində, həm də bazarın lazımı kənd təsərrüfatı məhsulları ilə doldurulmasında aparıcı rol oynayır [3; 7]. Bu səbəbdən də aqrar sektorun, aqrar sənayenin inkişafı, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalının artırılması, səmərəli reallaşdırılması bütün dövrlərdə xü-

susi aktuallıq kəsb edən məsələdir. Təbii ki, bütün sahələrdə olduğu kimi, aqrar sektorda da sürətli inkişaf operativ, təhlükəsiz və keyfiyyətli nəqliyyat xidmətlərindən çox asılıdır. Nəzərə alsaq ki, Azərbaycanın əksər regionları Şimal-Cənub, Şərq-Qərb kimi beynəlxalq nəqliyyat dəhlizləri ilə əhatə olunmuşdur, onda aqrar sektorun inkişafında bu sahənin rolu daha aydın olar.

Nəqliyyat həm istehsal prosesinin başlanması, həm də tamamlanmasında mühüm rola malikdir. Ona görə ki, müəssisəni xammal və işçi qüvvəsi ilə təmin edən nəqliyyat, sonda hazır məhsulu da istehlakçıya çatdırmaqla istehsal prosesinin səmərəli tamamlanmasına təsir edir. Bütün bunlarla yanaşı, nəqliyyat həm də integrasiya vasitəsi kimi də mühüm rol oynayır. Belə ki, məhz nəqliyyat vasitəsilə ölkələr, eləcə də ayrı-ayrı regionlar arasında qarşılıqlı əlaqələr artır ki, bu da yekunda konkret sahələrin inkişafına müsbət təsir edir [4,s.56-72; 8]. Son dövrlərdə Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyatın bütün sahələrində, o cümlədən nəqliyyat və aqrar sektorlarda da iri regional layihələr həyata keçirilməkdədir. Həyata keçirilən layihələrin nəticəsi olaraq əlverişli strateji-coğrafi mövqeyə malik ölkəmiz Avropa və Asiya arasında tranzit ölkəyə çevrilmişdir. Digər tərəfdən aydındır ki, hər bir ölkənin nəqliyyat sisteminin vəziyyəti, coğrafi mövqeyi və tranzit imkanları onun dünyaya integrasiyasında və iqtisadi inkişafında mühüm rol oynayır. Bu baxımdan, reallaşmaqda olan Şərq-Qərb və Şimal-Cənub nəqliyyat dəhlizləri, eləcə də ölkəmizin əlverişli coğrafi mövqeyi onu Avropa və Asiya dövlətləri arasında obyektiv olaraq iqtisadi və geosiyasi körpü rolunu oynamağa vadar edir və respublikamızın beynəlxalq tranzitdə yaxından iştirakına şərait yaradır. Eyni zamanda bütün bunlar Azərbaycanın mühüm qeyri-neft sektoru olan aqrar sektorunu, aqrar sənayenin də sürətli inkişaf etdirilməsi, bu sahə məhsullarının xarici bazarlara çıxarılması, aqrar sənayenin global məkana integrasiyası istiqamətlərdə ölkənin mövcud potensialından daha da səmərəli istifadə olunması yönündə ciddi tədbirlər görməyə imkan verir [4,s.118-129; 7].

Aqrar sənayenin dünya bazarına integrasiyanı zəruri edən amillər

Müasir dövrdə dünyada gedən qloballaşma prosesi ayrı-ayrı ölkələrin biri-birinə integrasiyasını sürətləndirmişdir ki, bu da iqtisadi və ərzaq təhlükəsizliyini daha da aktuallaşdırmışdır. Məhz bu baxımdan da, istər aqrar sektor, istərsə də nəqliyyat sektoru milli iqtisadiyyatın vacib və perspektiv sektorlarından birinə çevirmişdir. Ona görə də, hal-hazırda qarşıda duran başlıca vəzifələrdən biri də ölkə ərazisindən keçən nəqliyyat dəhlizlərinin yaratdığı imkanlardan səmərəli istifadə edərək aqrar sektorun sürətli inkişafına nail olmaqdır. Məlumdur ki, kənd təsərrüfatı məhsulları tez xarab orlan məhsul kimi yüksək sürətli və daşıma müddətində məhsulların keyfiyyətini qoruya bilən nəqliyyat vasitələrinin tətbiqini tələb edir. Bu baxımdan da, beynəlxalq dəhlizlər vasitəsilə aqrar və ya aqrar-sənaye məhsullarının daşınması üçün sürətli və soyuducu ilə təmin edilmiş ixtisaslaşmış avtomobillərə üstünlük verilməsi məqsədəuyğun olar.

Aqrar sahənin inkişaf etdirilməsi, aqrar-sənayedə geniş təkrar istehsalın təmin edilməsi, istehsal edilmiş məhsulların lazımı bazarlara daha səmərəli yollarla çıxarılması və s. irəliləyişlərə nail olunması üçün dövlətin aqrar sahəyə bu istiqamətdə yardımlar etməsi, bu məqsədlə müvafiq normativ-sənədlərdə dəyişikliklər edilməsi və beləliklə də regionlarda sırf aqrar sahənin daşıma işlərini həyata keçirən müvafiq avtobazaların yaradılması çox mühüm əhəmiyyət kəsb edən və həllini gözləyən bir problemdir. Aydındır ki, Şimal-Cənub və Şərq-Qərb nəqliyyat dəhlizləri kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracı üçün də münbit şərait yaradır. Bu dəhlizlər Asiya və Avropada bir neçə dövləti birləşdirir ki, bu da kənd təsərrüfatı məhsullarının həmin ölkələrə daha asan ixracına imkan verir. Qeyd edilən avtobazaların yaradılması isə bu dəhlizlərdən istifadə edərək aqrar-sənaye məhsullarının xarici bazarlara səmərəli çıxışını və ümumilikdə dünyaya integrasiyasını təmin edə və sürətləndirə bilər.

Təbii ki, burada başlıca məsələ xarici bazarda mövqe tutmağa qadir olan, yəni rəqabət qabiliyyətlilik baxımından dünya bazarında mübarizə aparmağa qadir olan məhsul istehsalına nail olmaqdır. Sonrakı mərhələdə isə kənd təsərrüfatı istehsalçıları üçün ixrac şərtlərinin yumşaldılması, onların ixrac yönümlü məhsul istehsalının stimullaşdırılması kifayət edər [4; 5]. Qeyd edildiyi kimi, nəqliyyat dəhlizləri ölkədə aqrar-sənaye komplekslərinin inkişafı üçün də olduqca əlverişli şərait yaratmışdır. Aqrar-sənaye kompleksinin inkişafı həm istehsalçıların stimullaşdırılması, həm regional inkişaf, həm də ölkənin ümumi inkişafı baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Aqrar-sənaye sahələrinin inkişafı isə, öz növbəsində, emal sənayesinin inkişafını, regionlarda emal müəssisələrinin yaradılmasını tələb edir. Eyni zamanda, nəqliyyat dəhlizləri üzərində yerləşən ayrı-ayrı regionlarda emal müəssisələrinin yaradılması, paralel olaraq bu müəssisələrin rentabelli işləməsi üçün kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının artırılması məqsəduyğun olardı. Həmçinin, məhsul istehsalı artımının emal müəssisələrinin sifarişi əsasında həyata keçirilməsi həm istehsalçıların, həm də emal müəssisələrinin rentabelli fəaliyyətinə ciddi müsbət təsir edə bilər. Və burada dünya təcrübəsindən irəli gələn bəzi məsələlərin də nəzərə alınması vacib hesab edilir [5; 7; 8].

Nəticə

Beləliklə, aparılan araşdırmalardan belə nəticəyə gəlirik ki, nəqliyyat xidmətləri aqrar sənayenin sürətli inkişafının zəruri şərtlərindən biridir və müasir nəqliyyat dəhlizləri bu mənada xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu dəhlizlər kənd təsərrüfatı məhsullarının operativ və təhlükəsiz şəkildə həm yerli bazarlara çatdırılmasına, həm də əlverişli formada ixracına imkanlar yaradır. Ona görə də dəhliz üzərində yerləşən müvafiq regionlarda emal müəssisələrinin yaradılması, kənd təsərrüfatı istehsalçıları üçün ixrac şərtlərinin yumşaldılması, aqrar sektorda istehsalı stimullaşdırmaq məqsədilə müəyyən məhsulların istehsalçılarından səmərəli (yəni maya dəyərindən yuxarı) qiymətlərlə alınması, istehsal prosesinin daxili bazarın və emal müəssisələrinin sifarişi əsasında təşkili məqsəduyğun olar. Təbii ki, bütün bunlar yekunda ümumi iqtisadi tərəqqiyə dəstək verməklə, kənd təsərrüfatının və aqrar-sənaye sahəsinin xarici bazarlara çıxışına, global iqtisadi məkana intensiv və səmərəli integrasiyasına imkan yaradacaqdır.

Ədəbiyyat

1. I.H.Aliyev "Qloballaşma şəraitində aqrar sahənin dayanıqlı inkişafının təmin olunmasının sosial-iqtisadi problemləri", Bakı, "Elm", 2007.
2. Vebster A., Rüstəmov V. və başqaları "Azərbaycan iqtisadiyyatının cari və potensial müqayisəli üstünlüklərinin tədqiqi". Bakı, İqtisadi İslahatlar Mərkəzi, 2004.
3. İ.M.Rzayev "Aqrar sektorun inkişaf etdirilməsi regionların davamlı sosial-iqtisadi inkişafının mühüm amilidir". Bakı, Azərb. Elmi-tədqiqat kənd Təsərrüfatının İqtisadiyyatı və Təşkili İnstitutu, Elmi əsərlər, 2008, №4, səh. 90-94.
4. Z.S.Məmmədov "İqtisadi inkişafın nəqliyyat faktoru". Bakı, Elm, 2003.
5. E.Ə.Əliyev "Qloballaşma dövründə beynəlxalq nəqliyyat daşımaları: hüquqi aspektlər". Bakı, "Zərdabı LTD" MMC, 2006.
6. S.Y.Hüseynov, A.M.Əsədov "Azərbaycanın tranzit imkanları davamlı iqtisadi inkişafın mühüm amilidir". Naxçıvan Dövlət Universitetinin Elmi əsərləri, Tarix və İctimai elmlər seriyası, 2010, № 1(29), səh. 280-285
7. A.M.Əsədov, Ə.Y.Nəsirov "Beynəlxalq nəqliyyat dəhlizlərinin regional inkişafa təsir istiqamətləri". Qafqaz Universiteti, "Qloballaşma prosesində Qafqaz və Mərkəzi Asiya", III Beynəlxalq konfrans, Bakı, 15-17 noyabr 2010, səh. 64-67.

8. И.Г.Алыев, А.М.Асадов, А.Ю.Насиров «Направления влияния международных транспортных коридоров на развитие аграрного сектора в Азербайджане». «Системный Анализ и прогнозирование экономики», Минск, 6-я меж. научная конференция, стр.112-118.

Leyla Farhad Tagizade

The role of international transport corridors to integration world market of the agrarian industry

In the article have been explained role of the agrarian sector in the economical development of the country. Author has detail analyzed the role of the international transport corridors development of the agrarian sector and agrarian industry. In the article have been looked through influence directions of the transport corridors East-West and North-South to the national economy, simply to the agrarian sector. In the article have been offered soften conditions of the export for producer's agriculture, creation of the new treatment establishments; improve of the carrying services in this area by purpose development of the agrarian sector.

Key words: agrarian sector, agrarian industry, international transport corridors, integration, world market

Лейла Фархад кызы Тагизаде

Роль международных транспортных коридоров в интеграции агропромышленного сектора международный рынок

В статье отражается роль аграрного сектора в экономическом развитии страны. Автор анализирует роль развития транспортных услуг в аграрном и агропромышленном секторе. В статье а также смотревается влияние направления транспортных коридоров Восток-Запад и Север-Юг в национальную экономику и аграрному сектору. Предлагается смягчить условия экспорта сельскохозяйственных производителей, улучшения несущей услуг в этой области цели развития аграрного сектора.

Ключевые слова: аграрный сектор, агропромышленность, международные транспортные коридоры, интеграция, мировой рынок

Elmi redaktor: i.f.d., dos. Y.Məmmədov

Daxil olub: 08.08. 2016.

Çara qəbul olunub: 19.08.2016.